

**Військова кримінологія.
Кримінологічні аспекти
запобігання і протидії
військовій злочинності**

У науково-практичному посібнику розкрито кримінологічні аспекти запобігання і протидії військовій злочинності у Збройних Силах України та в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях.

Розглянуто основні положення військової кримінології у системі кримінології. Проаналізовано кримінологічну характеристику особи кримінального правопорушника – військовослужбовця. Розкрито питання кримінологічного прогнозування і планування заходів запобігання кримінальних правопорушень у військах (силах оборони). Визначено причини вчинення військовослужбовцями загально-кримінальних і військових кримінальних правопорушень, заходи щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням, у тому числі в особливий період, під час дії правового режиму воєнного стану. Акцентовано увагу на особливостях профілактики окремих видів військових кримінальних правопорушень і протидії таким кримінальним правопорушенням.

Видання розраховане на командирів / начальників всіх рівнів, на військових службових / посадових осіб, на науковців і здобувачів військової, правничої освіти, а також на тих, хто здійснює діяльність щодо запобігання і протидії військовій злочинності.

Чинне законодавство зі змінами станом на 1 вересня 2025 року.

Державна наукова установа
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

Карпенко М. І.

**ВІЙСЬКОВА КРИМІНОЛОГІЯ:
кримінологічні аспекти запобігання
і протидії військовій злочинності**

Науково-практичний посібник

ЮРІНКОМ ІНТЕР

Київ – 2025

УДК 344(477)(07)
К26

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
(протокол № 8 від 29 вересня 2025 року)

Рецензенти:

О. С. Ткачук –

вчений секретар Науково-консультативної ради при Верховному Суді,
суддя Великої Палати Верховного Суду, доктор юридичних наук, доцент

О. О. Шкута –

директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Науковий редактор:

П. П. Богуцький –

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

Карпенко М. І.

**К26 Військова кримінологія: кримінологічні аспекти запобігання і протидії
військовій злочинності : наук.-практ. посіб. / наук. ред. П. П. Богуцький. Київ :
Юрінком Інтер, 2025. 240 с.**

ISBN 978-966-667-938-6

У науково-практичному посібнику розкрито кримінологічні аспекти запобігання і протидії військовій злочинності у Збройних Силах України та в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях.

Розглянуто основні положення військової кримінології у системі кримінології. Проаналізовано кримінологічну характеристику особи кримінального правопорушника – військовослужбовця. Розкрито питання кримінологічного прогнозування і планування заходів запобігання кримінальних правопорушень у військах (силах оборони). Визначено причини вчинення військовослужбовцями загальнокримінальних і військових кримінальних правопорушень, заходи щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням, у тому числі в особливий період, під час дії правового режиму воєнного стану. Акцентовано увагу на особливостях профілактики окремих видів військових кримінальних правопорушень і протидії таким кримінальним правопорушенням.

Видання розраховане на командирів / начальників всіх рівнів, на військових службових / посадових осіб, на науковців і здобувачів військової, правничої освіти, а також на тих, хто здійснює діяльність щодо запобігання і протидії військовій злочинності.

Чинне законодавство зі змінами станом на 1 вересня 2025 року.

УДК 344(477)(07)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-938-6

© Карпенко М. І., 2025
© Юрінком Інтер, 2025

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
---------------------------------	---

ВСТУП	7
-------------	---

РОЗДІЛ 1

Кримінологія та її зміст.

Військово-кримінологічна проблематика

1.1. Поняття, предмет кримінології та її зв'язок з іншими науками	11
1.2. Завдання та функції кримінології	15
1.3. Система, структура кримінології	18
1.4. Військова кримінологія в системі кримінології ..	20

РОЗДІЛ 2

Теорія військової злочинності

2.1. Кримінальне правопорушення і злочинність як об'єкти кримінології	30
2.2. Поняття та загальна характеристика військової злочинності	33
2.3. Кримінологічні показники військової злочинності ..	41
2.4. Латентна злочинність та її особливості у військах (силах оборони)	48

РОЗДІЛ 3

Детермінація військової злочинності

3.1. Загальна характеристика детермінантів злочинності	57
3.2. Детермінанти військової злочинності в Україні ..	59

РОЗДІЛ 4

Кримінологічна характеристика особи

кримінального правопорушника-військовослужбовця

4.1. Поняття та структура особи кримінального правопорушника	67
4.2. Особливості особи кримінального правопорушника-військовослужбовця	73

4.3. Співвідношення соціального і біологічного в особі кримінального правопорушника-військовослужбовця та в кримінально протиправній поведінці	85
--	----

РОЗДІЛ 5

Теорія запобігання військовій злочинності

5.1. Поняття запобігання, попередження, профілактики, протидії військовій злочинності	91
5.2. Кримінологічне прогнозування і планування заходів як складові елементи запобігання злочинності у військах (силах оборони)	100
5.3. Класифікація заходів щодо запобігання військовій злочинності	112
5.4. Основні напрями профілактичної роботи у військах (силах оборони)	119

РОЗДІЛ 6

Причини та умови вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень

6.1. Поняття, характеристика причин і умов кримінально протиправної поведінки військовослужбовців	133
6.2. Мотивація кримінально протиправної поведінки військовослужбовців	140
6.3. Конкретна ситуація і умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень військовослужбовцями	147
6.4. Фонові явища у формуванні особи кримінального правопорушника-військовослужбовця	150

РОЗДІЛ 7

Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються військовослужбовцями

7.1. Кримінологічна характеристика загальнокримінальних правопорушень, що вчиняються військовослужбовцями, і військових кримінальних правопорушень	156
---	-----

7.2. Запобігання загальнокримінальним правопорушенням, що вчиняються військовослужбовцями	166
7.3. Запобігання військовим кримінальним правопорушенням	168
7.4. Особливості діяльності органів військової юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням у військах (силах оборони)	172

РОЗДІЛ 8

Запобігання окремим видам військових кримінальних правопорушень

8.1. Запобігання насильницьким військовим кримінальним правопорушенням	179
8.2. Запобігання корисливим кримінальним правопорушенням, що вчиняють військовослужбовці	191
8.3. Запобігання ухиленням від військової служби та іншим військовим кримінальним правопорушенням анархічної мотивації	197
8.4. Запобігання військовим кримінальним правопорушенням проти порядку експлуатації озброєння, військової техніки, поводження зі зброєю	208

Список використаних / рекомендованих джерел	217
---	------------

Додатки	229
----------------------	------------

Перелік умовних скорочень

АТО	–	Антитерористична операція;
БЕБ	–	Бюро економічної безпеки України;
ВКП	–	військове кримінальне правопорушення;
ДБР	–	Державне бюро розслідувань;
ДСАУ	–	Державна судова адміністрація України;
ЗСУ	–	Збройні Сили України;
КК	–	Кримінальний кодекс України;
КМ України	–	Кабінет Міністрів України;
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України;
КУпАП	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення;
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України;
НАБУ	–	Національне антикорупційне бюро України;
ООС	–	Операція об'єднаних сил;
ОЧ КК	–	Особлива частина Кримінального кодексу України;
п.	–	пункт;
рф	–	російська федерація;
СБУ	–	Служба безпеки України;
ст.	–	стаття;
Статут внутрішньої служби ЗСУ	–	Статут внутрішньої служби Збройних Сил України;
статути ЗСУ	–	статути Збройних Сил України;
ч.	–	частина.

Вступ

Підготовлений науково-практичний посібник розкриває проблемні питання важливого напрямку в кримінології – військової кримінології, що не знайшов своєї необхідної розробки у вітчизняній кримінологічній науці, однак через важливість та актуальність питань щодо запобігання, протидії військовій злочинності потребує уваги не лише науковців, але й тих, хто здійснює на практиці діяльність, спрямовану на профілактику кримінальних правопорушень у Силах оборони України та боротьбу з кримінальними правопорушеннями, які вчиняють військовослужбовці.

Питання щодо формування та розвитку в кримінології окремого напрямку – військової кримінології має не лише наукове, але й більшою мірою практичне значення. Кримінологічні аспекти запобігання і протидії військовій злочинності в Збройних Силах України та в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях є необхідними для офіцерського, сержантського, старшинського складу в їхній діяльності щодо профілактики кримінальних правопорушень серед військовослужбовців. Військова кримінологія має стати предметом підготовки слухачів у військових навчальних закладах, під час перепідготовки і підвищення кваліфікації. Особливе значення військово-кримінологічні знання мають для тих, хто опановує професію військового юриста, психолога, здійснює відповідну діяльність у правоохоронних органах.

Військова злочинність в особливий період, який розпочався в Україні в березні 2014 році, набула загрозливих для воєнної безпеки держави тенденцій, що суттєво посилились з початком широкомасштабної агресії російської федерації проти України у лютому 2022 року. Кількість облікованих кримінальних правопорушень у військах (силах оборони) з кожним звітним періодом постійно зростає. Це стосується як загальнокримінальних правопорушень, що вчиняються військовослужбовцями, статистична звітність щодо обліку зареєстрованих таких кримінальних правопорушень відсутня, так і військових кримінальних правопорушень.

Зокрема, протягом 2022-2024 рр. кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення становили 35,9 %, проти життя та здоров'я – 11,8 %, проти громадської безпеки – 10,5 %, проти власності – 9,5 %, проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 5,4 %, проти основ національної безпеки України – 1,2 %, суб'єктами вчинення яких були військовослужбовці.

За категоріями військовослужбовців на момент вчинення кримінальних правопорушень у 1-у півріччі 2025 р., як і в попередні роки, переважають серед виявлених осіб – учасників кримінально караних діянь військовослужбовці за призовом під час мобілізації – 4950 осіб; учасники АТО, ООС, бойових дій, пов'язаних з агресією рф проти України, бойових дій – 1580 осіб; військовослужбовці військової служби за контрактом – 601 особа; сержантський / старшинський склад – 502 особи; офіцерський склад – 158 осіб; військовослужбовці строкової військової служби – 27 осіб.

Щодо військових кримінальних правопорушень, то кількість облікованих таких кримінальних правопорушень і засуджених за їх вчинення згідно із статистикою Державної судової адміністрації України суттєво різняться в сторону зменшення, що відображає загалом неефективну роботу правоохоронних органів в умовах відсутності необхідної спеціалізації, яку забезпечує система військової юстиції. Відтак, проблема формування та організації діяльності системи військової юстиції безумовно має значний вплив на протидію військовій злочинності та повинна, окрім іншого, розглядатися у кримінологічному контексті.

Підтвердженням висловленого є відомості про стан військової злочинності та результати протидії вчиненню ВКП у поточному році. Так, за 1 півріччя 2025 р. обліковано 110318 ВКП, по яких лише 4096 особам вручено повідомлення про підозру щодо їх вчинення.

Незважаючи на певні зусилля військового командування, органів військового управління (наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 04.04.2024 р. № 129 «Про вжиття заходів щодо зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України» затверджено Систему

роботи посадових осіб Збройних Сил України, військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України спільно з представниками правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з непокорю, невиконанням наказів, погрозою або насильством щодо начальника, самовільним залишенням військової частини або місця служби, дезертирством, а також самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, їх виявлення і припинення) стан військової злочинності в умовах збройного конфлікту, причиною якого є неспровокована агресія російської федерації проти України, ще більшою мірою, ніж у мирний час вимагає прийняття відповідних заходів на загальнодержавному рівні за участі законодавчої, виконавчої, судової влади.

Такими першочерговими заходами очевидно є прийняття законодавчих актів щодо формування системи військової юстиції – військової прокуратури, військових судів, спеціалізованого інституту з надання безоплатної вторинної правничої допомоги військовослужбовцям, реорганізація Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію з необхідними повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову і слідчу діяльність щодо кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, з визначенням конкретних повноважень щодо профілактики правопорушень серед військовослужбовців.

З метою залучення додаткових можливостей щодо запобігання і протидії військовій злочинності в Силах оборони України та надання цій роботі нових спроможностей вбачається доцільним розробити відповідну Стратегію, яка б об'єднала діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, військової громадськості, науковців, практиків, окремих небайдужих громадян з цілеспрямованою роботою органів військового управління, військового командування, системи військової юстиції щодо запобігання і протидії військовій злочинності.

Складовими Стратегії запобігання і протидії військовій злочинності в Силах оборони України, як програмного нормативно-правового документа, могли б бути: аналіз поточної ситуації із станом військової злочинності у військах (силах оборони),

тенденції та обґрунтування щодо необхідності розв'язання наявних проблем;

- опис проблем, які обумовили прийняття Стратегії запобігання і протидії військовій злочинності в Силах оборони України;

- нормативно-правові акти, що є передумовою прийняття відповідної Стратегії на загальнодержавному рівні;

- мета, строки, напрями реалізації Стратегії;

- порядок реалізації та оцінка виконання;

- очікувані результати та фінансове забезпечення реалізації Стратегії.

Підготовлений науково-практичний посібник містить наукову складову, що полягає у необхідному для такого видання аналізі наукових позицій щодо запобігання і протидії військовій злочинності, а також – практичну складову, що обумовлена праксеологічним підходом до вирішення питань, які стосуються профілактики кримінальних правопорушень серед військовослужбовців та боротьби з такими негативними для військових колективів явищами.

Автор висловлює повагу і щирю вдячність науковому редактору – доктору юридичних наук, доценту, заслуженому юристу України **П. П. Богуцькому**, рецензентам рукопису: **О. С. Ткачуку** – вченому секретарю Науково-консультативної ради при Верховному Суді, судді Великої Палати Верховного Суду, доктору юридичних наук, доценту і **О. О. Шкуті** – директору Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, доктору юридичних наук, професору за конструктивні пропозиції і зауваження, що сприяли поліпшенню змісту цього видання, іншим колегам, які допомогли у виданні цього науково-практичного посібника.

Слава Україні !!!

Розділ 1

Кримінологія та її зміст. Військово-кримінологічна проблематика

1.1. Поняття, предмет кримінології та її зв'язок з іншими науками

Термін «кримінологія» (від латинського *crimen* – злочин і грецького *logos* – вчення) – сфера наукових понять про злочинність, її причини, особу злочинця та потерпілого (віктимологія), шляхи і засоби попередження злочинності, запобігання окремим видам кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів).

Кримінологія, окрім напряду наукової діяльності, розглядається також як навчальна дисципліна і як напрям практичної діяльності.

Розглядаючи *кримінологію* як науку варто зазначити що це, насамперед, комплексна, соціально-правова наука, в межах якої вивчаються питання сутності, закономірностей, форм прояву злочинності, її причин і умов, а також передбачено дослідження питань про особу злочинця, шляхи та засоби запобігання (попередження, профілактики) злочинності.

Заслуговує на увагу визначення кримінології відомим українським кримінологом А. П. Закалюкою, який цю сферу юридичних знань розглядає як самостійну теоретико-прикладну суспільну науку про злочинність, а ще ширше – про її природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання.

У навчальному аспекті кримінологія – це система кримінологічних знань про злочинність, закономірності її виникнення, функціонування та запобігання їй.

Як напрям практичної діяльності кримінологія є діяльністю щодо забезпечення і здійснення кримінологічними засобами завдань по запобіганню і протидії злочинності.

Як і кожній науці кримінології властиво мати свій об'єкт, під яким розглядаються суспільні явища, що пов'язані зі злочинністю, її причинами й умовами, місцем і роллю особи кримінального правопорушника в системі координат суспільних відносин та система заходів щодо запобігання і протидії злочинності.

Водночас *предметом кримінології* є сукупність явищ, процесів та закономірностей, що вивчаються кримінологією як наукою. Предмету кримінології властиві основні елементи, якими є: злочинність як суспільно-правове явище, особа кримінального правопорушника, причини та умови (детермінанти) злочинності, запобігання, протидія злочинності, жертва кримінального правопорушення (потерпілий).

Головною складовою предмета *кримінології* є саме злочинність, як мінливе, історично-перехідне, соціально-правове, масове явище, що включає сукупність всіх кримінальних правопорушень, вчинених на певній території або ж у певній сфері суспільних відносин, у певній соціальній групі за відповідний період часу, і яке характеризується кількісними та якісними показниками.

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, розглядається як така, що має сукупність соціально важливих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, що характеризують людину, винну в порушенні закону про кримінальну відповідальність, у сукупності з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її протиправну поведінку.

Причини та умови злочинності (криміногенні детермінанти) утворюють сукупність соціальних явищ і процесів, які породжують злочинність, обумовлюють її існування та відтворення у суспільстві (*причини злочинності*), а також сукупність обставин, які самі по собі не породжують безпосередньо дане явище, але супроводжують його причини, забезпечують їх певний розвиток, необхідний для виникнення наслідку (умови злочинності).

Розрізняють соціальні, економічні, нормативно-правові, організаційні, моральні, психологічні, технічні, екологічні та інші негативні явища і процеси, які зумовлюють злочинність

1.1. Поняття, предмет кримінології та її зв'язок з іншими науками

та сприяють її проявам. Тому причина розглядається як підстава, без якої не було б наслідку, але вона не може бути реалізована без наявності відповідних умов, які самі по собі не породжують наслідки, але сприяють, полегшують формування і дію причин.

Запобігання злочинності – кримінологічне поняття, під яким розуміються теорія і практика випереджувального впливу на злочинність шляхом перешкоджання дії чинників, що її детермінують, а також відвернення і припинення злочинних проявів на різних стадіях злочинної поведінки [12, с. 153]. Тому запобігання злочинності розглядається в кримінології як різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю усунення їхньої дії.

Протидія злочинності – діяльність органів кримінальної юстиції, інших уповноважених установ і організацій та окремих громадян щодо виявлення, припинення, розслідування та притягнення до відповідальності винних у вчиненні кримінальних правопорушень, а також пошуку, фіксації та недопущення розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій чи окремих осіб з метою захисту та забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави від протиправних посягань [8, с. 386]. Крім того, протидія злочинності розглядається як система державних і громадських заходів, які направлені на усунення або нейтралізацію детермінантів злочинності та корекцію фізичних осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень.

Протидія злочинності як діяльність включає:

1) загальну організацію протидії злочинності (аналіз, прогноз, програмування, правове регулювання, фінансове забезпечення, кадри тощо);

2) системну діяльність щодо запобігання злочинності заінтересованими суб'єктами, шляхом впливу на процеси її детермінації та причинності;

3) правоохоронну діяльність (застосування визначених законом заходів стосовно осіб, які вчинили злочини (кримінальні правопорушення – *прим. авт.*) [76, с. 586-588].

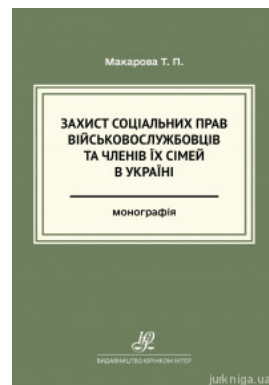
Книги, які можуть вас зацікавити

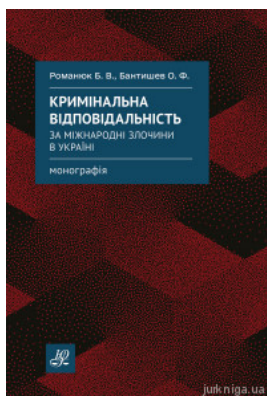
Космос у парадигмі
глобальної безпеки

Повідомлення про
підозру. Видання друге

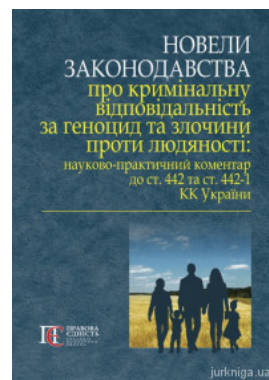
Захист соціальних прав
військовослужбовців
та членів їх сімей в
Україні

Кримінальна
відповідальність за
міжнародні злочини в
Україні

Право адвоката на
інформацію. Як
допомогтися відповіді на
адвокатський запит

Новели законодавства
про кримінальну
відповідальність за
геноцид та злочини
проти людяності

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

Перейти на сайт →